

MODERN PARADİGMANIN KRİZİ VE DEVLET ÜZERİNE ETKİLERİ

Ahmet ÖZALP

Hitit Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Kamu Yönetimi Bölümü, Çorum

E-posta: ahmetpolitics@gmail.com

Özet

Çalışmanın temel amacı paradigmlar ile devlet ilişkisini ortaya koymaktır. Belirli bir tarihsel dönemde hakim olan bilimsel bir paradigma, yine belirli aktörlerce ve belirli araçlarla toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetsel alanlara nüfuz etmektedir.

Bu doğrultuda çalışmamızın ilk bölümünde Kuhn'un paradigma tanımlaması ve modern devlet kavramının çerçevesi çizilmektedir. Akıl yoluyla evrensel, mutlak ilkelere ulaşabileceğini varsayan Newtoncu modern paradigma, bu ilkelerin her alana aktarılması anlamına gelen "rasyonelleşme" süreciyle yaygınlaşmıştır. İkinci bölümde bu "rasyonelleşme ya da rasyonelleştirme" sürecinin "devlet" olgusuna yansımaları olan Weber'in "demir kafesi" yani bürokrasi irdelenmektedir. Üçüncü bölümde, modern paradigmanın ürünü olan modern tahakkümün eleştirisine yer verilmektedir. Sonuç olarak ilerlemeci modern paradigma ve tekno-bürokratik eğilim, hem yeni sağdan hem yeni soldan eleştirilerin ortak paydasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paradigma, Modernlik, Postmodernlik, Bürokrasi

Alan Tanımı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi)

THE CRISIS OF MODERN PARADIGM AND ITS EFFECTS ON THE STATE NOTION

Abstract

The main purpose of this present study is to explain the relationship between the paradigms and the State. The first part of study is comprehended the description of Kuhn's paradigm and the modern state notion. The Newtonian modern paradigm which assumes that it can be reach absolute principles by the reason has been widespread by rationalism. Rationalism can be defined as applying absolute principles on social, political areas, etc.in the modern period. In the second part of this study, bureaucracy, "the iron cage" named by Weber, is analyzed as a product of process of the rationalization in modern period. In the third part, the criticisms of modern type of domination (or bureaucratic domination) which is admitted as a result of the modern paradigm is evaluated in terms of modernism. In conclusion, the process of progressivist modern paradigm and the techno-bureaucratic tendencies are common denominator of criticisms made by both new right and new left.

Key Words: Paradigm, Modernity, Postmodernity, Bureaucracy

JEL Classification: D89, H70

1. GİRİŞ

Yöntemsel olarak, çalışmanın sistematığı açısından önce paradigma kavramı, ardından modern paradigma ve son olarak modern paradigmanın ürünü olan modern devletin teorik çerçevesini açıklamakla işe başlamak gerekmektedir. Çünkü modern devletin krizi, arka planda kendisini meşrulaştıran modern paradigmanın krizinin yönetsel alana yansımından başka bir şey değildir. Bir paradigma önce bilimsel alan olmak üzere toplumsal, siyasal, ekonomik, yönetsel ve hukuksal bütün alanlarda belirli aktörler tarafından üretilmektedir. Bu aktörlerin başında üniversiteler ve diğer toplumsal kurumlar gelmektedir. Toplumsal kurumlar karşılaşılan yeni sorunlar karşısında mevcut paradigmaya başvurarak çözüm üretmekte yetersiz kaldıklarında paradigma kriziyle karşı karşıya kalınır. Bu nedenle Kuhn'un sosyal bilimlerde yaygınlaştırdığı paradigma kavramının önemi neyin doğru olduğuna dair bilimsel teorilerin evrensel geçerliliğini sorgulaması, belirli bir tarihsel dönemin koşullarına bağlılığını göstermesidir. Paradigmanın geçerliliği evrensel olmayıp, bilimsel alan başta olmak üzere karşılaşılan sorunlara çözüm geliştirebilmesi ile bağlantılıdır.

Modern paradigmanın temelinde akıl ve bilim aracılığıyla evrensel, mutlak, değişmez gerçeklere ulaşılabileceği varsayımı yatmaktadır. Doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerle kaydedilen gelişmeler ile doğanın dönüştürülmesi, sosyal bilimlerde de aynı yöntemlerin taklit edilmesine yol açmıştır. Doğa bilimlerini taklit etmek, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi evrensel yasalara ulaşmak ve bu yasalar doğrultusunda toplumu tıpkı doğa gibi nesneleştirmek anlamına gelmekteydi. O halde eşitlikçi, bolluk içinde, sorunsuz ideal bir toplum tasarlanabilir; toplum bu tasarıma göre biçimlendirilebilirdi. Görüldüğü üzere modern paradigma kendi bünyesinde iyimser, ilerlemeci, rasyonel idealleri barındırmaktadır; ama onun sosyal bilimcilere yüklediği toplumu biçimlendirme misyonu yüzünden pratikte bu idealler çoğu kez tersine çevrilmiştir. Modern paradigma ile onun ürünü olan modern devlet ilişkisi bu bağlamda önem kazanmaktadır. Devlet ya da daha dar anlamda modern devletin en belirgin özelliği olan bürokrasi, modernizmin evrensellik, mutlaklık, süreklilik ilkelerine yaslanan toplumsal, siyasal modellere göre toplumun biçimlendirilmesinde teknik bir araç olarak kullanılmıştır. Tabi ki bu biçimlendirme işlemi hiç bir zaman tek yönlü, sorunsuz bir süreç olmamıştır. Toplum tarihsel gerçekliğin zemini olarak yapısı gereği hiç bir zaman tam bir nesneye dönüştürülemez. Bu nedenle devletle toplum arasında çok yönlü, çok taraflı gerilimli bir ilişki söz konusudur.

Çalışmamız bu eksende ilk bölümde paradigma, modern paradigma ile modern devletin teorik çerçevesini içermektedir. Sayısız tartışmaya konu olan ve hakkında sayısız tanım yapılan devletin Weberci modern tanımı ortaya konulmakta, onun hiyerarşik bir tahakküm aracına dönüşmesi irdelenmektedir. Sonuç bölümünde modern paradigmaya yöneltilen eleştirilere ve devlet kavramı üzerindeki etkilerine yer verilmektedir. Fakat bu krize karşı geliştirilen kuramlar, öneriler, gelişmeler bu çalışmanın kapsamı ve sınırları dışındadır. Bu çalışmada amaç, paradigma ile devlet arasında var olan ilişkinin niteliğini ve sonuçlarını ortaya koymaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE: PARADİGMA, MODERN PARADİGMA VE DEVLET

Klasik anlamda bilimsel ilerleme kavramının mümkün olabilmesi için farklı kuramları birbirleriyle kıyaslamak için kullanılacak ve kendileri hiç bir kurama bağlı olmayan, dolayısıyla evrensel olarak kabul edilen nesnel ölçütlere gerek vardır. Kuhn ise, bilim tarihine bakıldığı zaman ilerleme sağlayan büyük bilgi atılımlarının bu tür nesnel ölçütlere başvurularak değil, her birinin kendi

içinde tutarlı farklı yaklaşımların çatışmasından doğan kuramsal devrimlerle meydana geldiğini söylemekte ve bu yaklaşımlara paradigma adını vermektedir (Kuhn, 1995: 10). Kuhn, yapısalcı dil bilimden, gözlenmesi mümkün olan bir veriden bir diziyi belirli kurallara göre çağırma anlamındaki teknik düşüncüyü (paradigmayı) alarak, onu doğayı sorgulamak ve doğadaki olguları açıklayacak bir ilişkiler bütünü bulmak için bir bilimsel yaklaşımın kullandığı bütün kuralları, değerleri, kavramsal ve deneysel araçları içerecek şekilde genişletmiştir. Böylece paradigma kavramı, ilerleme ile birlikte gerçekliğin daha iyi temsil edildiği ya da dış dünya hakkında tek bir gerçekliğin olduğu ve bu gerçekliğin ancak tek bir yöntemle bulunabileceği düşüncelerini taşıyan evrensel akıl, bilim iddiasını yadsımak için geliştirilmiştir. Paradigmanın önemi, bilginin üretiminin, geçerliliğinin ve sonuçlarının tarihsel koşullara bağlı olduğunu göstermesidir. Belirli bir tarihsel dönemde hakim olan paradigma, irdelenen görüngülerde onun inanç ve yöntemleriyle açıklanamayacak bir aykırılık bulunmadığı sürece “olağan bilim” dönemi yaratır. Ama bir aykırı veri, durum ya da sorunla karşılaşıldığında ve bu aykırılık mevcut paradigmaya başvurularak giderilemediğinde “olağan bilim” dönemi sona erer ve “olağanüstü bilim” dönemine girilir. Çelişkinin derinleştiği olağan üstü dönem üç şekilde sonuçlanabilir (Kuhn, 1995: 111-112):

- Var olan paradigma, bunalım yaratan sorunu çözmek için gerekli esnekliği, tüm umutsuzluğuna karşın, göstermeyi başarır;
- Sorunun çözümü noktasında köktenci yaklaşımlara karşı dahi direnç gösterilerek, sorun dosyalanır ve daha gelişmiş araçlara sahip olacağı düşünülen gelecek kuşaklara bırakılır;
- Bunalım yeni bir paradigma adayının ortaya çıkması ve kabul görmesiyle birlikte son bir mücadele sonucunda eski paradigmanın yerini alır.

Paradigma belirli aktörler aracılığıyla toplumsal yaşamın ekonomik, siyasal, yönetsel bütün alanlarında üretilen ya da bunalıma girdiğinde bütün bu alanlarda, başta bilimsel alan olmak üzere, yeniden üretilmesi zorlaşan teorik bir çerçeve ya da her türden olguyu açıklamaya yönelik bir teorik perspektiftir. Bu nedenle mevcut paradigmanın açıklayamadığı aykırı bir veri, olgu, sorun kendiliğinden paradigma değişikliğine yol açmaz. Kendi aralarında yarışan alternatif yaklaşımlardan birisinin paradigma olarak güçlü görünmesi, kabul görmesi ve yaygınlaşması gerekmektedir (Kuhn, 1995: 59-60).¹

---

¹Paradigmanın iktidarla bağlantısı burada ortaya çıkmaktadır. Yerleşik yapılar içerisinde yer alan aktörler önceki paradigmanın üreticileri olarak değişimi algılamaz ya da kabul etmek istemezler. Bunun bilimsel tartışmalarda en bilinen örneği Feyerabend tarafından verilen Galileo örneğidir. Hakim paradigma belirli bir dönemde yapılan bütün bilimsel çalışmalarda “tutarlılık” ilkesine göre hareket edilmesine yol açmaktadır. Oysa Galileo'nun kuramı, içinde yaşadığı dönemin sistematik, tutarlı veriler bütünü ile ters düşmekte, başka bir ifadeyle çelişmekteydi (Feyerabend, 1991: 41). Galileo “dünya dönüyor” demekle sadece bilimsel bir tez öne sürmüyor o güne kadar dünyanın düz olduğu tezini Tanrısal bir doğru olarak gösteren ve ayrıcalıklarını bu “doğru” üzerine inşa eden feodal kurumların dayanaklarını sarsmaktaydı. Üstelik dünyanın döndüğünü Kopernik ve Galileo'dan çok önce İ.Ö. III. Yüzyılda Aristarchus güneş merkezli teorisini ortaya atmasına karşın dünya merkezli sistem teorisi benimsenmiştir. Çünkü dünya merkezli sistemin o dönemde bir çıkması yoktu (Kuhn, 1995: 104).

Modern paradigma Descartes, Newton ve Bacon'un ilkelerinin Hobbes, Comte, Spencer gibi düşünürler aracılığıyla sosyal bilimlere aktarılmasıyla süreç içerisinde hakim paradigmaya dönüşmüştür. Bununla birlikte modernizm kökleri Rönesans'a kadar uzanmaktadır. Hardt ve Negri'nin belirttikleri gibi, modernizmin temelinde Rönesans kent devletlerinde ortaya çıkan dünyevi, içkin bir gelenek vardı. Kilisenin ve feodal kurumların ayrıcalıklarına karşı özerklik mücadelesi veren, kaynağını uhrevi bir güçten değil yurttaşlar topluluğundan alan demokratik kent devletlerinin siyasal geleneği modernizm içerisinde teorik olarak varlığını sürdürmekle birlikte çok geçmeden "karşı bir modern gelenek" ortaya çıkmıştır. Negri ve Hardt, modernizm süreci içerisinde ki karşıt iki geleneği iki tarz modernlik olarak değerlendirmektedirler. Birinci tarz modernlik, geçmişle bağlarını koparan, dünyaya ve hayata ilişkin içkinliğini ilan eden, tarihin merkezine insanı yerleştirerek demokratik politikaya doğru ilerleyen bir yönelimi ifade etmektedir. Rönesans'ın çoğulculuğundan beslenen bu tarz modernlik kendi içinde çok farklı dinamikleri barındırmaktaydı. Fakat çok geçmeden iktidarı yeniden ele geçirmek ve toplumsal yaşama çeki düzen vermek isteyen ikinci tarz bir modernlik ortaya çıkmıştı. Bu karşı gelenek, her şeyin bu dünyada olup bittiğinin ve kararların ve eylemlerin bizzatı insan iradesinin ürünü olduğunun kabulü demek olan dünyeviliğin ve içkinliğin bedeli olan toplumsal ve siyasal kırılma ortadan kaldırmaya yönelikti. Modernizmin kendisi bu iki tarz modernlik arasında yaşanan çatımanın yarattığı krizle tanımlanmaktaydı (Hardt ve Negri, 2003: 94- 99). Dünyeviliğin karşısına farklı bir bağlamda kutsallığı, içkinliğin karşısına aşkınlığı çıkaran bu geleneğin amacı; bilim ve tekniği de kullanarak toplumsal düzeni sağlamaktı.

İki tarz modernlik anlayışına benzer bir modernizm çözümlemesi Wagner tarafından da yapılmaktadır. Modernizm süreci birbirine karşıt iki söylemi içermektedir: özgürleşme söylemi ve disiplin altına alma söylemi. Özgürleşme söylemi bireysel hakların kurulması ile kullanılmasının kolektif haklılaştırılmasıyla ilişkilidir. Buna karşılık bu söylemin her zaman eleştirel bir karşılığı olarak disiplin altına alma söylemi yer almıştır (Wagner, 1996: 26). Her geçen sürede burjuvazinin feodal ayrıcalıklara karşı mücadelesi sonucunda önce "kral devlet" te sonra "ulus devlet" te merkezileşmiş olan devlet aygıtı, disiplin altına alma söyleminin somutlaştığı yer olmuştur. Öyle ki 1750-1850 yılları arasında Avrupa'da yaşanan toplumsal çalkantılar ve devrimler arasında süreklilik gösteren olgu merkezileşen devlet olgusudur (Wagner, 1996:26; Ağaogulları, 1994). Modern paradigma bağlamında devlet, aydınlanmanın toplumsal pratiklerini gerçekleştirecek bir araç olarak değerlendirilmektedir. Wagner'in disiplin altına alma söylemi ile Hardt ve Negri' nin aşkını modern geleneği örtüşmektedir.

Bu bağlamda modern devletin de kendisinden türediği rasyonelleşme, toplumsal yaşam alanlarının akıldan türetilen ilkelere göre düzenlenmesi olduğu kadar bu kuralların benimsetilmesi ve bazı pratiklerin yerleştirilmesi anlamına da gelmektedir. Rasyonelleşme aynı zamanda dünyanın ölçülebilir, denetlenebilir, değiştirilebilir hale gelmesidir. Dikmen'in belirttiği gibi, dünyayı ve yaşamı standartlara bağlamanın en temel koşulu, onu incelenebilir ve bu anlamda parçalayarak algılanabilir, kendi "nesnellğine" hapsolmuş, hükmedilebilir bir "şey" olarak kurmaktan geçmektedir. Bu aklın standardizasyonudur. İkinci standardizasyon zamanın standardizasyonudur. Yaşamın akışı modern dönemde standartlaştırılmış zaman ölçülerine göre düzenlenmektedir. Saat hem kendisi belirli bir güç kaynağına bağlı olarak çalışan karmaşık ve otomatik bir makine iken, hem de insan hayatını otomatiğe bağlayarak bir *iktidar aygıtına* dönüşmektedir. Zamanın standardizasyonu, zamanın üzerinde işlediği zeminin yani mekanın ve emeğin standardizasyonu

tamamlanmaktadır (Dikmen, 2003: 5- 9).² Bu üçü, Taylor'un "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" (2007) olarak H. Ford tarafından bir araya getirildiğinde işbölümü, uzmanlaşma ve hiyerarşiye dayalı taylorist modelle iş gören fordist üretim tarzını ortaya çıkarmaktadır (Dikmen, 2003: 9; Harvey, 1999: 147-151; Wagner, 1996: 123).

Weber'de "dünyanın büyüünün bozulması" olarak kavramsallaştırılan toplumsal rasyonelleştirmenin referans noktası girişimci eylemin kapitalist işletmede kurumsallaştırılmış olan amaçsal rasyonelliğidir. Amaçsal rasyonelliğin gereklilikleri bütüncül yapıyı oluşturmaktadır. Bu gereklilikler (Habermas, 2001: 241):

- Planlı bir biçimde organize edilmiş üretim sürecine eklenmiş bulunan iş güçleri tarafında amaçsal-rasyonel eylem yönelimi,
- Kapitalist işletme için hesaplanabilir ekonomik çevre, yani mal, sermaye, emek piyasaları,.
- Bu hesaplanabilirliği güvenceleyen bir hukuk dizgesi ve devlet yönetimi,
- Hukuku yaptırımlara dayayan ve kendi açısından eylem yönelimlerini kamu yönetiminde kurumsallaştıran bir devlet aygıtı olarak cisimleşmektedir.³

Modern devlet, yukarıda yer verilen üçüncü ve dördüncü gereklilikleri karşılayan, dolayısıyla "belli bir toprak parçası (ülke) üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna (halka) dayanan ve bu toprak parçası üzerinde nihai meşru kontrole (otorite) sahip; siyasal bir örgütle (hükümet) donanmış, egemenlikle kuşanmış, sosyal bir organizasyon" dur (Daver, 1993: 166). Bu tanım, devletin maddi unsurlarını içermektedir: coğrafi unsur olarak ülke, demografik unsur olarak halk ve egemenlikle donanmış siyasal örgüt. Modern devletin bunlara ek olarak asıl can alıcı unsuru, meşru silah kullanma tekeline sahip olmasıdır (Barry, 2004: 66). Devletin modern toplumda somutlaştığı form, Weber'in tanımlamasında yer verdiği, örgütlenmiş üst iktidar olarak geniş anlamıyla bürokrasidir.⁴

Modern paradigmanın devlet olgusuna yansımalarının iki türlü sonucu olmuştur. İlki, kendi içinde hiyerarşik, rasyonel kurallarla işleyen, meşruluğunu karizmatik ya da geleneksel otoriteden değil, yasal-ussal otoriteden alan makine yaratmasıdır (Weber, 2006: 42). Weber, bu aygıtı bir yönüyle insanoğlunun keşfettiği en etkin örgütlenme biçimi olarak ele almakta, diğer yönüyle modern dünyanın bürokratikleşmesinin demokratikleşme ve bireysel özgürlükler için tehlike olarak

² Dikmen, yeni üretim teknikleri olarak adlandırılan tekniklerin de busüreçten bir kopmayı değil bu sürece yeni zincirler eklemeyi ifade ettiği tezini savunmaktadır (Dikmen, 2003: 6).

³ Devletten ayrı bir çıkarı olan, toplumun dışında ve üzerinde bir varlık olarak söz eden kişi, 1589 yılında kaleme aldığı "Della Ragion Di Stato" isimli yapıtında Giovanni Botero'dur. Raison D'etat- devlet akli- ilkesi bireylerin çıkarlarından ve değerlerinden daha üstün siyasal değerleri ve amaçları olduğu kabul edilen devletin, egemenlikle donatılmasını, farklı bir rasyonelitye bağlantılandırılmasını gerektirmektedir (Sartori, 1996: 302).

⁴ Ancak devlet bir kavram olarak bu unsurlardan hiçbirisine indirgenemez; bu unsurların toplamından fazla bir şeydir. Devletin bunların dışında elle tutulmayan, gözle görülmeyen soyut bir tarafı vardır: Devlet insanlar onu düşündüğü için vardır (Burdeau'dan akt. Kapani, 1998: 36). Modern devlette bürokrasinin sahip olduğu teknik araçların gelişmişliği somut formu öne çıkarmaktadır.

görmektedir (Mouzelis, 2003: 21- 22). İkincisi, bürokrasinin içsel mantığını, kendisine dışsal olan dünyada da, kendi alanını genişleterek geçerli kılmaya çalışmasıdır. Bürokrasi modern devletin ekonomik, toplumsal, politik fonksiyonlarının genişlemesine paralel olarak büyüdükçe kendisini ortak gereksinimlerin karşılanması, yönetim işlerinin yerine getirilmesi, farklı toplumsal taleplerin ortak yarar çerçevesinde uzlaştırılması, politik kararların yönlendirilmesi ve daha da çarpıcı olanı sistemin istikrarının sürdürülmesi işlevleriyle haklılaştıran (Heywood, 2007: 512-513) kolektif bir özneye dönüşmüş; kendi çarkını döndüren dişliler (bürokratlar) aracılığıyla toplumu da kendi kurallarına göre düzenlemeye, demokratik ilkeleri tehdit etmeye başlamıştır (Mouzelis, 2003:19).

Bürokrasinin bu ortak çıkar iddiası, bilimsel ve teknik konularda uzmanlaşmış personelin günlük yaşamın sorunlarını teknik sorunlara indirgemesiydi. Çünkü modern devlet, Mulgan'ın deyişiyle "ağsı devlet/ network state" di. Bütün ülkeyi şehirleri, sokakları, evleri ağ şebekeleriyle donatan günlük yaşantı içinde dallanıp budaklanmış hizmet endüstrileri devletin tekelinde toplanmıştı. Her ev ya da işyeriyle doğrudan fiziksel bağlantıları olan gaz, elektrik, telefon, su vs. ya da doğrudan dağıtımı olan posta gibi hizmetlerin ulusallaştırılmış endüstriler olmaları aynı zamanda bu endüstrilerin,

- Denetlenen endüstriler olmaları,
- Modern iş örgütlenmelerine öncülük etmiş olmaları,
- Özelleştirme ve deregülasyona konu olmaları anlamlarına gelmekteydi (Mulgan,1995:174).

Devletin fonksiyonları bu hizmetlerle sınırlı kalmadı. Mulgan'ın yeterince geniş bir örgütlenmeye ve istihdam alanına sahip ağsı devleti, toplumsal alanda ortaya çıkan çatışmaları önlemek amacıyla ekonomik ve toplumsal fonksiyonlar üstlenerek sosyal devlete dönüştü. Devlet eğitim, sağlık, iş, barınma, sosyal güvenlik hizmetlerini yurttaşlık çerçevesinde üstlenmiş oldu. Ancak sorun devletin bu hizmetleri yurttaşlık hakkı çerçevesinde bireylere garanti etmesi değil, hizmetlerin yerine getiriliş biçiminin bürokratik bir devlet yaratmış olmasıdır.

3. MODERN PARADİGMANIN KRİZİ VE DEVLET

Bu süreçler sonucunda modern paradigma deyişi 17 yüzyıldan itibaren Descartes'la geçerlilik kazanmaya başlayan, Aydınlanma'dan geçerek 20.yüzyıla ulaşan bir düşünce zincirini ve teorik bir perspektifi ifade etmek için kullanılan bir genellemeye dönüşmüştür (Kale, 2002: 32). Modern paradigma olguları neden sonuç ilişkileri temelinde açıklama çabasında olan pozitivist yönetime yaslanmaktadır. Bu bilimsel yöntem, doğal ya da toplumsal ilişkileri belirleyen nesnel, evrensel, mutlak yasalar olduğunu; akıl ve bilim aracılığıyla bu yasalara ulaşılabileceğini kabul etmektedir. Ulaşılan sonuçların evrenselliğinin kabulü, "bilmek, yapabilmektir" söylemiyle, yaşamın toplumsal, ekonomik, siyasal, yönetsel, hukuksal gibi bütün alanlarının mutlaklık iddiasındaki kurallara göre düzenlenmesi çabasını da beraberinde getirmiştir/getirmektedir (Özlem, 1999: 142; Kale, 2002: 32).

Modern paradigmanın krizi ilk önce fizik bilimler alanında Newton fiziğinin krizyle başlamıştır. Einstein'ın görelilik kuramı, Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, Planck'ın parçacık teorisi kuantum fiziği alanında Newton fiziğinin ilkelerinin geçerli olmadığını göstermiştir. Kuantum fiziğinin Newton fiziğini tamamen yadsıyarak henüz tam olarak gündelik yaşamda anlaşılabilen yeni bir

paradigma mı yarattığı, (Kuhn, 1995) yoksa Newton fiziğinin belirli bir düzeyde geçerliliğini koruduğu ama Newton fiziğiyle açıklanamayan alanlarda onun tamamlayıcısı mı olduğu (Wood, 2004) tartışmaları bir yana, kuantum fiziğinin ilkeleri toplumsal gerçeklik alanında karşılığını bulmuştur. Bunun nedeni gündelik yaşam pratiklerinde yeniden üretim krizinin yaşanmasıdır. Postmodernizm ayrı bir çalışmanın kapsamını oluşturduğundan burada postmodern adı verilen durumla ilgili tartışmalara yer verilmemektedir. Ancak çalışmanın konusunu oluşturan modern devlete yönelik eleştirilerin yaygınlık kazanmasında hızlı teknolojik gelişmelerle tetiklenen küreselleşme sürecinin önemli etkisi olduğunu belirtmek gerekir.

Başlangıç ve varış noktaları farklı olmakla birlikte modern rasyonelliğin ve pozitivistizmin sonuçları açısından benzer kaygıların Avusturya Okulu'nun temsilcisi olan Hayek ve etkilenmiş olduğu Popper ile Frankfurt Okulu'nun temsilcileri olan Horkheimer, Adorno, Marcuse gibi düşünürler tarafından paylaşılmasına pek dikkat edilmez (Therborn, 2006: 37). Hayek daha 1944'te "The Counter-Revolution of Science" çalışmasında, toplumun kompleks/karmaşık bir fenomen olduğunu, fizik bilimlerde kullanılan basitleştirilmiş modellerle açıklanamayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca kompleks yapıyı oluşturan herbir birey de kendi içinde kompleks ve herhangi bir doğruluk ölçütünde tahmin edilemez bir varlıktır. Pozitivistizmin hatası, sosyal bilimleri doğal bilimleri gibi düşünerek doğal bilimlerin metodlarını sosyal bilimlerde de kullanmaktır. Oysa, sosyal bilimler şeyler -nesnel- arasındaki ilişkilerle değil ama şeyler ve insanlar ya da insanlarla insanlar arasındaki ilişkilerle ilgilidir (Hayek, 1979: 41).

Hayek'e göre, pozitivistizmin yol açtığı sonuçlardan birisi, metodolojik kolektivist yaklaşımla toplumsal bütünlükleri homojen üniter birlikler olarak kabul ederek onları bir yandan nesneleştirip diğer yandan kişiselleştirmektir. Hayek buna antropomorfizm adını vermektedir. Böyle yapıldığı zaman bir kavramı oluşturan düşünceleri, olayları, kişileri tanımlamakta kullanılan kavramlar, somut bütünlükler olarak gerçekmiş gibi algılanmaktadır. Bu nedenle soyut bütünlükler kişiselleştirilmeye başlanmaktadır. Dolayısıyla toplum belirli şeyleri yapabilecek bilinçli bir kolektif özne olarak düşünülmemekte, toplumdan belirli şeyleri yerine getirmesi için talepler artmakta, toplumsal sınıfların hiyerarşi içinde yer alan pozisyonları toplumun sabit organik parçaları gibi görülmektedir. Sosyal bilimlerin kendine özgü yapısını göz ardı etmek, bilimselci yaklaşım sergilemek, toplumda gözlemlenebilir süreklilikler aramak, evrensel yasalar geliştirmeye çalışmak sosyolojiye gelecek için işlevler yüklenmesine neden olmuştur. Rasyonellik, yaşamın total biçimde rasyonelleştirilmesini yani tamamen aklın ürünü olan kurullarla düzenlenmesini amaçlayan bir anlayışa dönüşmüştür (Hayek, 1979). Bu durumda toplumu düzenleyecek olanlar da akıl ve bilim yoluyla gerçeği elde ettiğine inanan insanlar olacaktır. Gerçeğe sahip olduğu iddiasına sahip küçük bir azınlığın gerçek adına topluma müdahale etmeleri, örf, adet, gelenek, alışkanlık, yaşam tarzı gibi toplumsal değerlere ve sahip oldukları bilgilere göre hareket eden milyonlarca bireyin subjektif tercihlerine müdahale etmeleri anlamına gelecektir. Bu müdahale biçimi çoğu kez akıl ve bilim aracılığıyla toplumsal sorunların tamamen çözüleceği varsayımından kaynaklanmaktadır (Lesnoff, 1999: 156-158).

Hayek bu bağlamda devletin ekonomik ve toplumsal fonksiyonlarının artmasına karşıdır. Çünkü bürokrasinin genişlemesi ile bireysel tercihlerin yapıldığı özgürlük alanının daralması arasında bir ilişki kurmaktadır. Hayek'e göre "sosyal adalet" gibi soyut ilkelere yola çıkarak ekonomik gerekçelerle de olsa devletin topluma müdahale etmek için bir adım atması, toplumu köleliğe

götüren yola girilmesi demektir. Bireylerin geçim araçlarını kontrol etmeye başlamak, onların yaşamlarını bütünüyle etkileyecek tercihlerini ve amaçlarını da kontrol etmek anlamına gelecektir. Hayek “Kölelik Yolu”nda bu sürecin kapanmasını anlatmaktadır. Planlamacının, - nihai aşamada diktatör – merkezi bir plan doğrultusunda toplumun bütün kaynaklarını tek elde topladığı ve yeniden dağıttığı, toplumu basitleştirerek ve durağanlaştırarak hiyerarşik yönetilebilir bir organizasyona dönüştürdüğü totaliter bir rejimin yolunu, o yola girilmesini önlemek amacıyla göstermiştir.

Modern devlete yönelik eleştiriler, sosyal devlet daha ekonomik krize girmeden önce özgürlükler bağlamında bürokratik tahakküme karşı başlamıştı ve 68 Kuşağının temel söylemi katı, hiyerarşik, baskıcı, tek tipleştirici yerleşik düzene karşıydı. Bu düzen karşıtı toplumsal hareketlerin kuramını Frankfurt Okulu’nun eleştirel teorisi sağlamaktaydı. Tarihsel olayların akışına aşırı bağlı Frankfurt Okulu 1930-40 yılları arasında anti semitizm/nasyonel sosyalizmin eleştirisi, 1950’lerde refah devletinin kitle toplumu ve kültür endüstrisi eleştirisi ile ilgilenirken,1960’larda Marcuse, “Tek Boyutlu İnsan” çalışmasında kapitalist dünyada sınıfların fonksiyonlarının tarihsel bir dönüşümün öznelere olamayacak kadar değiştirildiğini ve kurumsal statükonun korunmasına yönelik üst bir irade tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Marcuse, modernizmin tek boyutlu özne anlayışına karşı yeni toplumsal hareketlerin-öğrenciler, çevreciler, azınlıklar, eşcinseller vs.- öznelere üzerinde durmuştur. Frankfurt Okulu’da Horkheimer ve Adorno’nun “Aydınlanmanın Diyalektiği” ve Habermas’ın “İletişimsel Eylem Kuramı (2001)”nda da temel sorunsal; siyasetin konusu olarak kamusal tartışmaya sunulması gereken sorunların uzmanlar tarafından çözülebilecek teknik konulara indirgenerek araçsal rasyonelitenin alanına dahil edilmesi ve bilim ile tekniğin bizatihi tahakküm aracına dönüşmeleridir (Bottomore, 1994:40, 95).

Aynı uyarıyı İngiliz sol geleneğinden olan G. Orwell “Hayvan Çiftliği” nde eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi ideallerle gerçekleştirilen bir devrimin bürokratik bir tarza bürünmesiyle çok geçmeden yeniden sınıfsal ayrıcalıklar yaratacağını göstererek yapmıştır. Devrimin anayasasında yer alan “bütün hayvanlar eşittir” ilkesi çok geçmeden çarpıtılarak eşitsizlik gizlenmeye çalışılır: “Bütün hayvanlar eşittir, ama bazıları daha eşittir” (Orwell, 2004: 151). Modern paradigmanın mantığı doğayı ve insanı araçsallaştırdığı ve iktidarı teknik yansızlıkla gizlediği için kaçınılmaz olarak tahakküm üretmektedir. Frankfurt Okulu’nun çağdaş temsilcisi Habermas, bu nedenle söylemsel/müzakereci demokrasi yoluyla inşa edilen kamusal alan teorisini tahakkümden arınmış bir iletişim sürecine bağlamaktadır (Habermas, 2001).

Son olarak Laclau ve Mouffe, modern paradigmanın ürünü olan sol anlayışın evrenselci yorumuna, kurtarıcı bir kolektif özne tasarımına, ilerlemeci bir tarih anlayışı çerçevesinde geliştirilen eşit ve sınıfsız bir toplum idealine karşı çıkmaktadırlar. Radikal demokrasi tezi, toplumun birbirleriyle uzlaşmaz, aralarında antagonistik ilişki bulunan, farklı tikelliklerden (kendilerine özgü içsel mantığa sahip topluluklar) oluştuğunun kabulüdür. Toplum hiç bir zaman tam olarak kapanmaz; hiç bir tikellik (sınıf, topluluk, parti vs.) evrensellik iddiasını tam olarak gerçekleştiremez. Siyaseti olanaklı kılan bu tam kapanmamışlık durumudur. Toplumu bir çember gibi düşünerek tam bir şekilde kapatmaya ve çember içerisinde kalan kısmi tikellikleri toplumsal sabiteler olarak kurmaya çalışmak olanaksız olmakla birlikte, bu yönde sarf edilen çabalar radikal demokrasinin önünü tıkayacaktır (Laclau, 2000).

4. SONUÇ

Paradigma, modern paradigma ve devlet arasında var olan ilişki, geçerli bilimsel bir paradigmanın krizi ile toplumsal kurumların krizinin örtüşmesi durumunda açık bir şekilde görünür duruma gelmektedir. Bilimsel devrimlerin yapısıyla siyasal devrimlerin yapısı koşuttur. Bunun nedeni toplumsal, siyasal, ekonomik, yönetsel ve hukusal alanlarda geçerlilik kazanan paradigmanın perspektifinin ve ilkelerinin yine bu alanlarda ortaya çıkan sorunların çözümünde yetersiz kalmaya başlamasıdır. Günümüzde modern paradigmanın sorunları çözmekte yetersiz kaldığı ileri sürülmektedir. Postmodern bir paradigmanın söz konusu olup olmadığından bağımsız olarak modern paradigmanın ürünü olan modern devletin rasyonel kurullarla düzenlenmiş, bürokratik, hiyerarşik, uzmanlaşmış yapısının bizatihi kendisi sorgulanmaktadır.

Hem yeni sağdan hem yeni soldan modern devlete yöneltilen eleştirilerin ortak noktası, devletin ekonomik ve toplumsal alanlarda fonksiyonlarının artmasının bireylerin hareket alanını daraltmış olmasıdır. Bürokratik, hiyerarşik, uzmanlaşmış bir yapı olarak modern devletin genişlemesi, devletin sahip olduğu araçlar göz önünde bulundurulduğunda hiyerarşik mantığın genişlemesini anlamına gelmektedir. Çünkü rasyonelleşme aynı zamanda yaşamın belirli ölçülere göre hesaplanabilmesi ile denetlenememesi, emeğin, zamanın, mekanın standartlara bağlanmasıdır. Ancak herşeye karşın modern paradigmanın ve onun ürünü olan devletin eleştirilerinin geçerlilik kazanması toplumsal pratiklerde, siyasal kurumlarda ve toplumun ortak anlam haritalarında çözüme yaşanmasıyla bağlantılıdır.

Ancak modern paradigmanın ürettiği sonuçların eleştirilecek tarafları olmasından, modern paradigma dışında kalan paradigmaların hiç bir şekilde tahakküm üretmediği anlamı çıkarılmamalıdır.

KAYNAKLAR

Barry, Norman, Modern Siyaset Teorisi (Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin), Ankara: Liberte, 2004

Bottomore, Tom, Frankfurt Okulu (Çev.A.Çiğdem), Ankara: Vadi Yayınları, 1994.

Cohen, Jean, “Max Weber and the Dynamics of Rationalized Domination”, in: Peter Hamilton (ed.), Max Weber Critical Assesments, London: Routledge, 1991

Daver, Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, Ankara: Siyasal, 1993.

Dikmen, Ahmet A. (2003), *Standart Üründen Marka Standardizasyonuna*, http://www.politics.ankara.edu.tr/dosyalar/tm/SBF_WP_53.pdf, İndirme tarihi: 01.06.2009.

Feyerabend, Paul, Yönteme Hayır (Çev. Ahmet İnam), İstanbul: Ara Yayıncılık, 1991.

Habermas, Jurgen, İletişimsel Eylem Kuramı (Çev. M. Tüzel), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.

Hardt, Michael, Negri Antonio, İmparatorluk (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı, 2003.

Harvey, David, Postmodernliğin Durumu (Çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis, 1999.

Hayek, Frederick. A., The Counter Revolution of Science: Studies On the Abuse of Reason, Indianapolis:Liberty Press, 1979.

- Hayek, Frederick. A., Kölelik Yolu, (Çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan), Ankara: Liberte Yayınları, 1995.
- Kale, Nesrin, “*Modernizmden Postmodernist Söyleme Doğru*”, Doğu-Batı, 5: 19, Mayıs, Haziran, Temmuz.2002, s. 29-51.
- Kapani, Münci, Politika Bilimine Giriş, Ankara: Bilgi, 1998.
- Kuhn, Thomas, Bilimsel Devrimlerin Yapısı (Çev. N. Kuyuş), İstanbul: Alan, 1995.
- Laclau, Ernesto, Evrensellik Kimlik ve Özgürleşme (Çev. E. Başer), İstanbul: Birikim, 2000.
- Lesnoff, Michael H., Political Philosophers of The Twentieth Century, Oxford: Blackwell Publishers, 1999
- Mouzelis, Nicos P., Örgüt ve Bürokrasi(Çev. H.Bahadır Akın), Konya: Çizgi Kitabevi, 2003.
- Mulgan, Geoff, Antipolitik Çağda Politika (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı,1995.
- Orwell, George, Hayvan Çiftliği (Çev. Celal Üster), İstanbul: Can Yayınları, 2004.
- Özlem, Doğan, Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci, İstanbul: İnkılap, 1999.
- Sartori, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan), Ankara: Yetkin Kitabevi, 1996.
- Taylor, Frederick, Bilimsel Yönetimin İlkeleri, (Çev. H. Bahadır Akın), Ankara: Adres, 2007.
- Therborn, Gören. “*Frankfurt Okulu*”, içinde: Frankfurt Okulu, (Editörler: H.Emre Bağce, Salih Akkanat, vd.), Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 19-55.
- Tyson, Paul, “The Iron Cage Closes”, Quadrant July-August, 2007, ss. 55-58
- Wagner, Peter, Modernliğin Sosyolojisi (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Sarmal, 1996.
- Weber, Max, Bürokrasi ve Otorite (Çev. H. Bahadır Akın), Ankara: Adres, 2006.
- Wood, Ellen & Grant Ted, Aklın İsyanı, İstanbul: Tarih Bilinci, 2004